

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 316.334.54(497.4Idrija)"18/19"

Prejeto: 31. 7. 2017

Matevž Šlabnikuniv. dipl. zgod. in um. zgod., Čekovnik 18, SI-5280 Idrija
E-pošta: matevz.slabnik@gmail.com**Peter Mikša**dr., Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: peter.miksa@ff.uni-lj.si**»V prhavz smo šli radi živet.«****Pregled gradbene zgodovine in stanovanjske kulture
v rudniških stanovanjskih blokih v Idriji**

IZVLEČEK

S povečevanjem števila zaposlenih v idrijskem rudniku živega srebra v drugi polovici 19. stoletja se je med idrijskim delavstvom krepila stanovanjska stiska. Zasebna stanovanja v idrijskih rudarskih hišah so bila mnogokrat premajhna in zdravstveno neustrezna. K slabemu stanju so pripomogle tudi številne selitve rudarskih družin. To je rudniško ravnanje napeljalo na misel o gradnji delavskih stanovanjskih blokov. T. i. prhavzi, ki jih je rudnik gradil med letoma 1872 in 1932, so delno pomagali rešiti pereči stanovanjski problem. Dobro grajeni stanovanjski bloki so številnim rudarskim družinam ponudili kvalitetnejši način bivanja, prispevali pa so tudi k boljši požarni varnosti. Notranja oprema se v zasebnem ali rudniškem stanovanju ni bistveno razlikovala. Delavci, nastanjeni v prhavzu, so bili v prednosti tudi zato, ker za razliko od zasebnih rudarskih hiš razen plačevanja najemnine drugih obveznosti niso imeli. Prhavzi še danes ostajajo živ del rudarske dediščine mesta Idrija, ki je priznanje prejela tudi na globalni ravni.

KLJUČNE BESEDE

Idrija, rudnik živega srebra, stavbna zgodovina, delavski stanovanjski bloki, prhavz

ABSTRACT

**»WE LOOKED FORWARD TO LIVING IN PRHAVZ.«
A SURVEY OF THE BUILDING HISTORY AND RESIDENTIAL CULTURE
OF MINERS' BLOCKS OF FLATS IN IDRİJA**

The growing number of employees at Idrija's Mercury Mine during the second half of the nineteenth century aggravated the workers' housing problem in the city. Private flats in the local miners' homes often provided conditions of overcrowding and unsuitable sanitary facilities. The poor living conditions were also a result of frequent resettlements of miners' families, until the mine management finally decided to build blocks of flats for the workers. The so-called prhavzi, which the mine constructed between 1872 and 1932, provided a partial solution to the pressing housing problem. Well-built blocks of flats provided sizable miners' families with better living conditions as well as improved fire safety. The interior furnishings in miners' homes did not differ significantly from those in private ones. The workers housed in prhavz were at an advantage also because, unlike the residents of private miners' homes, they had no other obligations than paying the rent. To this day, prhavzi have remained a living part of the mining heritage of Idrija, which also earned its recognition on a global level.

KEY WORDS

Idrija, mercury mine, architectural history, workers' blocks of flats, prhavz

Uvod

Odkritje živega srebra, ki je rudokope v idrijsko kotlino privabljal že od konca 15. stoletja, je usodno zaznamovalo zgodovino naselbine, ki je rasla vzporedno z razvojem rudnika. Ker je bil idrijski rudnik živega srebra z visokimi donosi od prodaje te žlahtne kovine izjemnega pomena za lastnike – od leta 1575 je bila to dinastija Habsburžanov –, so ti v Idrijo pošiljali vrhunske znanstvenike in inženirje, ki so skrbeli za napredek in tehnični razvoj.¹ To se je morda najjasneje izrazilo v 18. stoletju, ko so ob postavitvi nekaterih najpomembnejših tehniških spomenikov, kot so vodne zapornice za plavljenje lesa – klavže (okrog 1770) – in vodna črpalka z ogromnim lesenim kolesom – idrijska kamšt (1790) –, ter z odpiranjem novih jaškov² v Idriji službovala nekatera sloveča imena, npr. rudniški upravnik Franc Anton Steinberg (1724–1747), rudniška zdravnik Giovanni Antonio Scopoli (1754–1769) in Balthasar Hacquet (1766–1773) ter idrijski jamomerec, kartograf in gradbenik Jožef Mrak (1709–1786).³ V času prodajnih pogodb s Španijo v letih 1785 in 1797 se je proizvodnja živega srebra skoraj podvojila in dosegla med 600 in 700 tonami letno, za kar pa ni zadostovala zgolj tehnična brezhibnost drugega največjega rudnika živega srebra na svetu, temveč je bilo treba povečati tudi število delavcev. Priselitev več sto novih delavcev v Idrijo je povzročila hudo stanovanjsko krizo, ki dobro stoletje kasneje še ni bila rešena.⁴

Rast mesta se je nadaljevala tudi v 19. stoletju, tako da so na prelomu iz 19. v 20. stoletje v rudniku zaposlovali že več kot tisoč delavcev, Idrija pa je bila z okrog šest tisoč prebivalci za deželnim glavnim mestom Ljubljano (okrog 41.000 prebivalcev)⁵ drugo največje mesto na Kranjskem.⁶ Mesto je bilo izjemno pomembno delavsko središče, a v tem pogledu izrazit otok sredi redko poseljenega agrarnega in gozdnatega okolja.

Verjetno so ravno rudarji tista družbena skupina, pri kateri sta se čut za tovarištvo in občutek za skupnost najmočnejše izrazila. To je bilo mogoče v Idriji še pred dobrim stoletjem zaznati v različnih oblikah, kot na primer v tovarištvu v jami, kjer so knapi⁷ vedno delali v dvojicah, ali v izjemno priljubljeni rudarski godbi ter resnično visoki ravni družabnega in bogatega društvenega življenja v mestu. V boju za prevlado nad mestnimi zadevami so se katoliški in liberalni stranki ob koncu 19. stoletja pridružili še

socialdemokrati, ki jim je uspelo povezati rudarje v boju za njihove pravice. Pred prvo svetovno vojno je v mestu delovalo že 27 različnih organizacij, ustanov in društev.⁸ Kolektivni duh pa se je kazal še na enem področju – v bivanjski kulturi, saj v Idriji enodružinskih domovanj praktično ni bilo.

Zasebna idrijska rudarska hiša

Delavske večstanovanjske hiše so se v slovenskem prostoru pojavljale že vsaj od 17. stoletja dalje. Večinoma so jih v rudniških, fužinarskih, kovaških in obrtniških naseljih za delavce gradili delodajalci, redkeje pa so se pojavljale večstanovanjske hiše, ki so jih imeli v lasti delavci sami.⁹ V Idriji, kjer je tradicija večdružinskih stanovanj prisotna že vsaj od 18. stoletja, pa so bile prav te hiše prevladujoči stanovanjski tip. Med idrijskimi rudarji se je namreč skozi stoletja izoblikoval poseben tip t. i. idrijske rudarske hiše.¹⁰ Hiše so bile v zasebni lasti rudarjev in delno namenjene za oddajanje v najem. Grajene so bile večinoma iz brun, ometane in pobeljene, postavljene pa so bile na pobočjih okrog mestnega središča, kjer je Rudnik na težje dostopnem terenu svojim delavcem ponudil gradbena zemljišča. Tudi gradbeni material so lahko rudarji pri rudniku pridobili po znižani ceni.¹¹ Bivanje v idrijskih rudarskih hišah, ki so bile praviloma vlažne, je bilo zdravstveno neustrezno.

Obstajale pa so še druge težave, povezane s svojestrastnim zasebnim monopolom na tem področju, saj je nenadzorovanost stanovanjskega trga omogočala nastanek socialnih trenj.¹² Tako so se denimo razlogi za selitev najemniške družine gibali od razširitve lastnikov družine ali drugih objektivnih razlogov do sporov, ki so lahko nastali zaradi prevelike količine dela, ki ga je po nenapisanem pravilu najemnik moral opraviti za gospodarja. To je vključevalo pomoč pri pometanju hiše, čiščenju snega v zimskih mesecih, praznjenju greznic ter delu na polju, travniku ali v gozdu.¹³ Do odpovedi stanovanja je lahko prišlo tako zaradi zanemarjanja najetega stanovanja kot tudi zaradi morebitnih neskladnih političnih usmeritev lastnika in najemnika. Znan je celo primer, ko je najemnik izgubil stanovanje, ker za veliko noč ni prinesel spovednega listka ali ker je lastnika preveč po domače pozdravil.¹⁴

Rezultat zgoraj omenjenih trenj in slabega splošnega materialnega stanja rudarjev so bile številne se-

¹ Verbič, *Naselbina*, str. 34.

² Čar, *Tehniška zgodovina*, str. 66–67.

³ Kavčič, *Pet stoletij*, str. 18–19.

⁴ Prav tam, str. 19.

⁵ *Slovenska novejša zgodovina 1*, str. 104.

⁶ Kavčič, *Pet stoletij*, str. 15, 21.

⁷ Beseda označuje rudarja. Privzeto iz nemške besede *Knappe* (gl. Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, spletni dostop na: www.fran.si, geslo »knap« (22. 7. 2017)).

⁸ Kavčič, *Pet stoletij*, str. 22.

⁹ Lazarini in Sapač, *Arhitektura*, str. 289.

¹⁰ Baš, *Rudarska hiša v Idriji*, str. 29.

¹¹ Prav tam, str. 46.

¹² Do konca 19. stoletja je še veljalo pravilo, da so se najemniki selili dvakrat letno, ob sv. Juriju (24. april) in sv. Uršuli (21. oktober). Polletno so plačevali tudi najemnino, imenovano *čens*. Hkrati je pol leta veljal tudi odpovedni rok (Šarf, *Stanovanjska kultura*, str. 16, 18).

¹³ Šarf, *Stanovanjska kultura*, str. 18.

¹⁴ Prav tam.

Značilna zasebna idrijska rudarska hiša v Grapi, 1976 (fototeka SEM).

litve, ki so bile med Idrijčani pred dobrim stoletjem pogost pojav. Te so lahko bile za rudarske družine skrajno neprijetna izkušnja, saj je bilo ob selitvi borno premoženje družine vsem na očeh. Zato so se v nekaterih primerih selili ponoči. Starejši prebivalci so se pred pol stoletja še spomnili reka: »Revež je, ker ima kar naprej marjeno (omaro, op. a.) na puklu (hrbtu, op. a.)«, v katerem lahko prepoznamo bornost premoženja in pogostost selitev delavskih družin.¹⁵ Številne selitve, prostorska stiska in zdravstveno neustrezna domovanja v zasebnih rudarskih hišah so ob povečevanju števila zaposlenih v drugi polovici 19. stoletja rudniško ravnateljstvo napeljale na misel o izgradnji kvalitetnejših stanovanj.

Kronist Mihael Arko v svoji *Zgodovini Idrije* poda zanimivo notico, da je že leta 1846 rudniški zdravnik dr. Ludvig Gerbec (1805–1880) v raziskavi, ki jo je naročila kranjska gosposka, opozoril na slabo stanje rudarskih domovanj. Rudniškemu upravitelju je predlagal gradnjo delavske kasarne, ki bi mlajšim delavcem s plačo pod 16 krajcarjev ponudila zdrava in poceni stanovanja. Za kasarno je Gerbec predvidel tudi čuvaja, ki bi poskrbel, da bi bili delavci v stanovanju do 9. ure zvečer, toda vodstvo rudnika njegovih pobud takrat ni sprejelo.¹⁶

Rudniški *prhavz*: delavski stanovanjski blok

Še kar nekaj let je moralo preteči, preden se je cesarsko-kraljeva rudniška direkcija v Idriji leta 1872

odločila za gradnjo prvega *prhavza* – delavskega stanovanjskega bloka,¹⁷ ki se mu je v naslednjih desetletjih pridružila še kopica drugih. Rudniku gre tako zasluga, da so z gradnjo *prhavzov* dejansko omejili število selitev in pripomogli k zmanjšanju stanovanjske stiske v mestu. Okrog leta 1900 je bila v delavskih stanovanjskih blokih nastanjena že tretjina rudniških delavcev, v zasebnih rudarskih hišah je tačas še živel približno polovica, ostali pa so na delo prihajali iz okoliških naselij.¹⁸

O izvoru besede *prhavz*, ki se v lokalnem pogovornem jeziku še danes uporablja za označevanje rudniških stanovanjskih blokov, je mogoče v dostopni literaturi prebrati dve različni razlagi. Vsi avtorji se strinjajo, da ima beseda – tako kot številne druge v idrijskem narečju – nemški izvor, in sicer v besedi *Haus* (hiša). V monografiji *Delavska stanovanja in območja naselij med leti 1750 in 1850*, ki obravnava tudi idrijske delavske kolonije, zasledimo razlago, da je termin skovanka slovenske in nemške besede: *pri hiši, pr-havz*.¹⁹ Morda se zdi verjetnejša utemeljitev, ki je bila predstavljena že v starejši literaturi,²⁰ kjer se izvor utemeljuje v nemški besedi *Berghaus*.²¹ Ime, ki so ga na uradnih načrtih uporabljali rudniški inže-

¹⁷ Šarf, *Stanovanjska kultura*, str. 19.

¹⁸ Mohorič, *Rudnik*, str. 380.

¹⁹ Schwertner, *Delavska stanovanja*, str. 50.

²⁰ Šarf, *Stanovanjska kultura*, str. 19. V: Mohorič, *Rudnik*, str. 380, tudi zapis *perkhaus*, v: Terpin, *Od sv. Križa*, str. 17, pa *prhaus*.

²¹ *Berghaus* je najbrž skrajšana različica besede *Bergmannshaus* oz. *Bergwerkshaus* in pomeni rudarska oz. rudniška hiša.

¹⁵ Prav tam, str. 19.

¹⁶ Arko, *Zgodovina Idrije*, str. 139–140.

nirji, pa je bilo delavska stanovanjska hiša – *Arbeiterwohnhaus*.²²

Rudarska Idrija se je razvila na za poselitev zelo neugodnem terenu. V z gozdom in manjšimi agrarnimi zaselki obdani kotlini se je zahodno od sotočja potoka Nikove in reke Idrijce pod poslopjem rudniškega gradu Gewerkenegg razvilo strnjeno mestno jedro. V drugi polovici 19. stoletja je bila to že sklenjeno pozidana ulična aglomeracija meščanskih hiš z bogatim arhitektonskim okrasjem. V tem času so nastale tudi tri reprezentativne, v historičnih slogih zgrajene stavbe: poslopje rudniške osnovne šole (1876/1877), mestna hiša (1898) in stavba mestne realke (1903/1904).²³ Strma pobočja so z visokimi belimi fasadami obvladovala vsaksebi postavljene idrijske rudarske hiše, medtem ko so se vzdolž Nikove in ob bregovih Idrijce vrstili rudniški obrati. V to stanje je v drugi polovici 19. stoletja začel posegati rudnik, ki se je moral soočiti z izzivom umestitve večjih delavskih kolonij v utesnjeno okolje in dodobra izkoristiti prostor, ki je še bil na razpolago. Za razliko od delavskih kolonij v Zasavju v Idriji priličnih delavskih domovanj ni bilo.²⁴ Pri oblikovanju zunanosti in razporeditvi prostorov v *prhavzih* so se rudniški inženirji zgledovali po že obstoječih delavskih naseljih.²⁵ Vzori za gradnjo tovrstnih objektov so se v drugi polovici 19. stoletja v osrednji Evropi prvič pojavili v alzaškem Mulhousu/Mühlhausnu, sledili pa so še drugi – tako v belgijskem in nemškem (npr. delavske kolonije podjetja Krupp) kakor tudi v slovenskem prostoru (npr. Maribor, Ljubljana, koroška rudarska in industrijska naselja, tudi Bečljak in Celovec).²⁶ Gradnja delavskih nastanitvenih objektov je morala biti poceni, zato so zunanost blokov vedno uredili utilitarno, brez vpadljivih arhitektonskih poudarkov, prekrili pa so jih z dvokapnimi strehami. Tlorisna zasnova delavskih blokov je bila po navadi podolžne pravokotne oblike.²⁷ Tudi notranjost je bila omejena na minimum, ki je takrat veljal za idrijsko rudarsko družino.²⁸

Rudnik je z gradnjo *prhavzov* preprečil trend slabšanja življenjskih razmer v idrijski kotlini, kjer se je število delavcev v drugi polovici 19. stoletja stalno povečevalo.²⁹ Kakor po drugih krajih je tudi v Idriji delavske kolonije gradil izključno delodajalec za svoje zaposlene.³⁰ Enotna delavska kolonija se predvsem zaradi terenskih omejitev sicer ni mogla razviti, zato so bili delavski bloki v skupinah ali posamezno postavljeni po različnih lokacijah v mestu. Ob *prhavzih*

je podjetje zgradilo tudi pralnice in drvarnice, zaradi omejenosti prostora pa gradnja samostojnih šol in trgovin, kakor je bilo v navadi pri večjih evropskih delavskih kolonijah, ni bila potrebna. V primerjavi s pretežno lesenimi idrijskimi rudarskimi hišami so iz kamna in opeke grajeni ter s strešno lepenko kriti delavski bloki pomenili določen napredek tudi na področju požarne varnosti. Poleg tega so s postavitvijo lastnih pralnic delavskim ženam olajšali delo, saj zasebne rudarske hiše takih prostorov navadno niso imele, tako da so morali perilo prati v bližnjih potokih. Tudi izgradnja notranjih skupnih stranišč je pomenila korak naprej v izboljšanju kakovosti bivalnih razmer. Rudarske družine so na strminah ob *prhavzih* pridelovale zelenjavo, kar lahko razumemo kot navezavo na dolgo tradicijo obdelovanja ohišnic ob zasebnih rudarskih hišah.³¹

Kakorkoli že, rudniški stanovanjski bloki so proti zadnji četrtini 19. stoletja idrijskemu delavcu ponudili dobrodošlo alternativo bivanju pri zasebnikih v idrijskih rudarskih hišah, kjer so vladale neustrezne zdravstvene razmere in zapleteni najemniški odnosi. Prvi *prhavz* z dvanajstimi dvosobnimi stanovanji, ki je bil delno še zgrajen iz lesa, je bil postavljen leta 1872 v mestnem predelu Brusovše na desnem bregu reke Idrijce. V naslednjih letih so mu na obeh straneh dodali prizidka s po dvanajstimi in štirinajstimi stanovanji,³² s čimer je ta *prhavz* postal eden prvih večjih stanovanjskih blokov v slovenskem prostoru.³³ S svojo dvajsetosno fasado, ki je v spodnjem delu okrašena z grobo rustiko, daje celotna zgradba v ozki dolini še danes monumentalen vtis.

A to je bil komaj prvi korak v živahni gradbeni dejavnosti. Ta je v Idrijo prinesla povsem nov tip stanovanjske zgradbe, ki se je v drugi polovici 19. stoletja na Slovenskem šele dobro uveljavljal. Prav na Brusovšu se je, postavljena na klanec tik ob rudniške metalurške obrate, v naslednjih desetletjih razvila najcelovitejša delavska soseka v mestu. Na vzhodni strani ulice so ob koncu devetdesetih let 19. stoletja zgradili niz štirih enonadstropnih stanovanjskih blokov, katerih strešno sleme je teklo vzporedno z ulico.³⁴ Celovito podobo delavske kolonije, ki še danes tvori enega najznačilnejših pogledov na rudarsko dediščino mesta, je na zahodni strani dopolnil niz enonadstropnih dvodružinskih delavskih hiš. Rudniški inženir je leta 1892 pripravil načrt za skupino štirih delavskih hiš (Idrija 495–498) s predvidenimi stroški – za vsako po okrog 6310 kron.³⁵ Ta prvi sklop so zgradili leta 1904 in ga dve leti kasneje dopolnili še s tremi enakimi hišami. Vendar pa gradnja današnje Rudarske ulice s tem še ni bila povsem zaključena, saj je rudnik zadnje tri objekte v nizu zgradil pod ita-

²² SI_ZAL_IDR/0055, t. e. 22.

²³ Makarovič, Likovno obzorje, str. 47.

²⁴ O zasavskih delavskih kolonijah v: Kalšek, Hazler in Kolenc, *Delavske kolonije v Revirjih*.

²⁵ Šarf, Stanovanjska kultura, str. 20.

²⁶ Lazarini in Sapač, *Arhitektura*, str. 291–292.

²⁷ Prav tam, str. 289.

²⁸ Šarf, Stanovanjska kultura, str. 19.

²⁹ Kavčič, Pet stoletij, str. 21.

³⁰ Lazarini in Sapač, *Arhitektura*, str. 289.

³¹ Prav tam.

³² Šarf, Rudarska hiša, str. 11, 14.

³³ Lazarini in Sapač, *Arhitektura*, str. 421.

³⁴ Prav tam.

³⁵ SI_ZAL_IDR/0055, t. e. 22, št. 403.

Prhavz na Brusovžu, 1976 (fototeka SEM).

Dvodružinske delavske hiše in bloki na Rudarski ulici, 2017 (foto Matevž Šlabnik).

Niz prhavzov v Grapi, 2017 (foto Matevž Šlabnik).

lijansko upravo v drugi polovici dvajsetih in začetku tridesetih let 20. stoletja.³⁶ Predel Brusovše je tako pred dobrim stoletjem izkazoval podobo sodobne industrijske soseske: več deset dobro grajenih, svetlih in zdravih stanovanj, postavljenih zraven tovarne cinoobra in poslopij nove žgalnice živosrebrove rude, ki so jo leta 1880 z levega preselili na desni breg Idrijce. Nad vsem skupaj je na hribu dominiral mogočen žgalniški dimnik.³⁷

Selitev žgalniškega kompleksa je rudniku ponudila dodaten prostor za izgradnjo nove kolonije *prhavzov* na levem bregu Idrijce, v predelu Prejnuta (iz nem. *Brennhütte*), kjer so po končani preureditvi prostora v delavsko kolonijo nastanili devetintrideset delavskih družin.³⁸ Okrog leta 1882 so v tem predelu postavili različno velike eno- in dvonadstropne stanovanjske bloke, ki danes nosijo hišne številke Gradnikova ulica 1–6 ter Tomšičeva ulica 16 in 18–21. Zaradi težavnega terena se na Prejnuti ni razvila celovito urbanistično zasnovana kolonija.³⁹ Kot zanimivost velja navesti tudi dejstvo, da vsi *prhavzi* očitno niso bili novogradnje, temveč so lahko v blok predelali starejšo stavbo. Tako so blok, ki danes nosi hišne številke Tomšičeva ulica 18–20, predelali iz

starejše pritlične rudniške stavbe, ki se je uporabljala za taljenje ali prebiranje rude.⁴⁰

Od mestnega središča najbolj oddaljeno skupino *prhavzov* je rudnik postavil v bližini poslopja Ferdinandovega jaška. V predelu Cegovnica ob nekdanji opekarni na jugovzhodnem obrobju Idrije⁴¹ so vzdolž ceste postavili dva zaporedna stavbna niza. Prvi je bil okoli leta 1898 zgrajen zahodni sklop, ki je zasnovan kot enonadstropna stavba z dvema vhodoma in s cesto vzporedno dvokapnico. Nekoliko mlajši zahodni sklop je sestavljen iz petih enonadstropnih blokov s petimi samostojnimi vhodi. V obeh nizih, ki danes nosita hišne številke Partizanska ulica 7, 9, 11, 13, 15, 17 in 19,⁴² je stanovalo dvaintrideset družin.⁴³

Hišne številke Idrija 563–565⁴⁴ (danes Ulica Henrika Freyerja 7, 9, 11 in 13) je zasedel zadnji večji strnjen kompleks delavskih stanovanj, ki ga je idrijski rudnik zasnoval v začetku 20. stoletja v mestnem predelu Grapa in kjer je kvalitetnejše stanovanje dobilo šestnajst rudarskih družin.⁴⁵ Nad ozko grapo potoka

³⁶ Šarf, *Stanovanjska kultura*, str. 20.

³⁷ Kavčič, *Pet stoletij*, str. 20–21.

³⁸ Šarf, *Stanovanjska kultura*, str. 19.

³⁹ Lazarini in Sapač, *Arhitektura*, str. 293. V: Šarf, *Stanovanjska kultura*, str. 19, se kot leta gradnje blokov omenjajo 1880, 1900 in 1930.

⁴⁰ Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 114–115. Pričevanje Frančiške Žust, in: SI_ZAL_IDR/0055, t. e. 22, št. 408.

⁴¹ Lazarini in Sapač, *Arhitektura*, str. 293.

⁴² Prav tam. V: Šarf, *Stanovanjska kultura*, str. 19–20, najdemo podatke, da so bloke v Cegovnici gradili v letih 1890, 1904 in 1906.

⁴³ Šarf, *Stanovanjska kultura*, str. 19–20.

⁴⁴ SI_ZAL_IDR/0055, t. e. 22, št. 404.

⁴⁵ Šarf, *Stanovanjska kultura*, str. 19. V Schwertner, *Delavska stanovanja*, str. 192, je kot čas nastanka navedena zadnja četrtina 19. stoletja.

Niz prhavzov v Cegovnici, 2017 (foto Matevž Šlabnik).

Gačnik in pravokotno na cesto postavljen niz štirih enonadstropnih blokov se je s svojo dvokapno streho, utilitarno oblikovano fasado in razporeditvijo sob v stanovanju postavil ob bok ostali delavski arhitekturi v mestu.

Ko je rudnik dogradil niz *prhavzov* v Grapi, večjih podvigov na področju gradnje delavskih stanovanj v Idriji ni bilo. V predelu Lenštat je že pred letom 1885 nastal manjši delavski blok za pet družin,⁴⁶ kot zadnji v avstrijskem obdobju pa je leta 1911, stisnjen med strugo reke Idrijce in strm breg bližnjega hriba, zrasel osemružinski *prhavz* na Marofu, na poti iz Idrije proti Spodnji Idriji. Rudnik je pod italijansko upravo, sicer v občutno manjšem obsegu, nadaljeval z gradnjo rudarskih stanovanj. Po drugi svetovni vojni se tipični *prhavzi* niso več gradili, saj so se v tem času tudi na področju gradnje delavskih stanovanj standardi močno spremenili.

Bivati v *prhavzu*

Stanovanja v idrijskih rudniških stanovanjskih blokih so bila dvo- ali trisobna, povprečno pa so merila 42–44 m².⁴⁷ Enega od prostorov je vedno zavzemala kuhinja s štedilnikom, sledili pa sta še večja in manjša soba – *hiša* in *kamra*. Zaradi uvajanja

sodobnejših štedilnikov je lahko kuhinja v *prhavzu* postala glavni dnevni prostor stanovanja, medtem ko so v zasebnih idrijskih rudarskih hišah tačas hrano še vedno pripravljali na odprtem ognjišču v črni kuhinji. To neprijetno opravilo so nekateri starejši Idrijčani ohranili v živem spominu.⁴⁸ Iz kuhinje se je kurilo tudi v peč, ki je ogrevala preostale prostore stanovanja, v katerih pa se je večinoma le prenočevalo.

O precejšnji gneči v rudarskih domovanjih priča prispevek etnologinje Fanči Šarf, ki je v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja med idrijskimi rudarji zbirala pričevanja o bivanju v preteklosti. Pridobila je kopico zanimivih podatkov, med njimi tudi strukturo prebivalstva prvega stanovanjskega bloka na današnji Arkovi ulici, kjer je stanovanje obsegalo 14 m² veliko kuhinjo in 20 m² veliko sobo.⁴⁹ Leta 1895 rojeni rudar Anton Jereb je Šarfovi pojasnil, da so leta 1902 v 12-družinskem *prhavzu* živeli:

- družina rudniškega kovača Krašne (10 članov; 5 sinov in 3 hčere),
- družina rudarja Krivica (4 člani; 1 sin in 1 hči),
- družina rudarja Kržišnika (6 članov; 4 sinovi),
- družina rudarja Ašaherja (9 članov; 3 sinovi in 4 hčere),

⁴⁶ Šarf, Stanovanjska kultura, str. 19.

⁴⁷ Prav tam, str. 20. Najmanjša stanovanja v *prhavzih* so merila 36 m², največja pa 50 m².

⁴⁸ Zapisnik F. Šarf (SEM, 1969), zv. 1., str. 29. Pričevanje Jožefe Vončina. Gospa se je spominjala, kako so njeni materi ob kuhanju v črni kuhinji ob slabem vremenu saje tekle po hrbtu.

⁴⁹ Šarf, Rudarska hiša, str. 11.

- družina rudarja Štrumpfelja (6 članov; 3 sinovi in 1 hči),
- družina rudarja Novaka (6 članov; 1 sin in 3 hčere),
- družina rudarja Jazbarja (6 članov; 2 sinova in 2 hčeri),
- družina rudarja Knapa (9 članov; 3 sinovi in 4 hčere),
- družina rudarja Kolerja (8 članov; 4 sinovi in 2 hčeri),
- družina rudarja Jereba (8 članov; 2 sinova in 4 hčere),
- družina rudarja Peternela (6 članov; 2 sinova in 2 hčeri),
- družina rudarja Rupnika (7 članov; 3 sinovi in 2 hčeri).⁵⁰

Zanimiva in po svoje skrajna je zgodba leta 1901 rojene Albine Jurjavčič. Njena mati je leta 1900 poročila vdovca s štirimi otroki, v zakonu pa se jih je nato do leta 1911 rodilo še enajst. Živeli so v trisobnem stanovanju, v enem od prvih *prhavzov*, zgrajenem na Prejnuti.⁵¹ Pripovedovalka se spominja, kako je bila kuhinja občutno premajhna za vse družinske člane. Petnajst otrok se je za zajtrk postavilo v vrsto pred štedilnik, kjer je vsak prejel zajemalko kave in košček kruha.⁵² Ko se je leta 1911 oče upokojil, je izgubil pravico do rudniškega stanovanja, čeprav so bili pri rudniku zaposleni trije njegovi sinovi. Družina se je bila primorana preseliti v zasebno stanovanje, ki je bilo po besedah pričevalke še manjše in slabše od prejšnjega.⁵³

V podobnih razmerah je prebivala tudi družina Marije Bevk, ki je zaradi številčnosti ter majhnosti in slabe kakovosti stanovanja pridobila mesto v štiridružinskem rudniškem bloku. Kakor se spominja pripovedovalka, so se tja preselili z velikim veseljem, ker jim odtlej ni bilo več treba obzirno ravnati z gospodarjem in ker je bilo stanovanje boljše. A če so se izognili vlagi zasebnega stanovanja, prostorska stiska ni bila bistveno manjša. V trisobnem stanovanju se je družina počasi povečala na šestnajst članov, za sosedo pa so imeli trinajst-, deset- in devetčlansko družino.⁵⁴ Veliki gneči navkljub je pridobitev stanovanja v rudniškem bloku veljala za izjemno dobrodošlo. O tem priča tudi primer rudarja, ki je do upokojitve raje živel v *prhavzu* kot v delu domače hiše, katerega lastnik je bil.⁵⁵

Stanarina v *prhavzu* je bila v začetku 20. stoletja 2–3 krone na mesec. Primerljiva je bila s stanarino v zasebni rudarski hiši (okrog 3 krone). Približno toliko je rudarska družina v enem mesecu namenila za pol litra mleka dnevno, medtem ko so za kilogram slanine morali odšteti eno krono. Dnine rudniških delavcev so se v tem času gibale med 2,4 in 0,6 krone.⁵⁶ Največja razlika med zasebno hišo in *prhavzom* je bila v tem, da prebivalci slednjega niso imeli drugih obveznosti do lastnika. Do stanovanja v rudniškem bloku so bili upravičeni poročeni delavci rudnika z vsaj štirimi otroki, prednost pri dodelitvi stanovanja pa so imele številčnejše družine. Obstajali so primeri, da so družino načrtno razširili zgolj zaradi povečanja možnosti pridobitve rudniškega stanovanja,⁵⁷ kar je stanovanjsko stisko v kotlini dodatno zaostrovalo. V posameznih primerih se je sicer zgodilo, da je rudar, tudi če ni imel štirih otrok, pridobil stanovanje v rudniškem bloku. Če si je rudarska družina našla zamenjavo, je lahko do stanovanja prišla tudi z manjšim številom družinskih članov. O tem priča zgodbi družine Frančiške Žust⁵⁸ in Albine Jurjavčič;⁵⁹ obe sta sporazumno zamenjali stanovanje z nekom, ki se je moral iz *prhavza* izseliti. Albina Jurjavčič je povedala, da je bilo stanovanje v zasebni hiši, ki so ga zamenjali, manjše in slabše kvalitete, ob tem pa je družina upokojenega rudarja poleg staršev obsegala še staro mater in pet otrok.⁶⁰ Tudi iz tega primera je razvidno, da se je z gradnjo *prhavzov* stiska le delno rešila. Do rudniškega stanovanja so bili rudarji upravičeni le, dokler so bili zaposleni pri rudniku, po prekinitvi delovnega razmerja pa so morali stanovanje v treh mesecih zapustiti. Rudnik je bil pri izvajanju tega pravila dosleden, ne glede na revščino nekaterih družin.⁶¹

Poleg kriterija številčnosti družin je rudnik upošteval tudi kakovost zasebnih domov, ki so bila, kot smo omenili, mnogokrat prevlažna in pretesna. V takem stanovanju je živela tudi družina leta 1893 rojene Jožefe Vončina. Leta 1892 je njen oče dobil stanovanje v majhnem in vlažnem prizemnem prostoru, ki sta ga sestavljali 4 m² velika veža in soba v izmeri 14 m², kjer je živel skupaj z ženo in dvema otrokoma. V naslednjih štirih letih so bili rojeni še trije otroci.⁶² V sobi, kjer je sedemčlanska družina prenočevala, so poleg peči prostor našle še postelja, skrinja, miza in kanape, v veži pa sta bila ognjišče in odprtina za peč, kjer je pripovedovalkina mati kuhala pozimi in poleti. Zaradi vlage je zbolela, ko pa je leta

⁵⁰ Šarf, Stanovanjska kultura, str. 20.

⁵¹ Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 108–109. Pričevanje Albine Jurjavčič.

⁵² Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 111. Pričevanje Albine Jurjavčič.

⁵³ Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 111–112. Pričevanje Albine Jurjavčič.

⁵⁴ Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 103. Pričevanje Marije Bevk.

⁵⁵ Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 88. Pričevanje Katarine Kenda.

⁵⁶ Baš, Delavski dohodki, str. 4–5. K družinskemu proračunu so bile primorane prispevati tudi žene rudarjev, največkrat z izdelovanjem čipk.

⁵⁷ Mohorič, Rudnik, str. 266.

⁵⁸ Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 51–52. Pričevanje Frančiške Žust.

⁵⁹ Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 114–115. Pričevanje Albine Jurjavčič.

⁶⁰ Prav tam.

⁶¹ Šarf, Stanovanjska kultura, str. 22.

⁶² Prav tam, str. 16.

Prhavzi na Prejnuti, 1976 (fototeka SEM).

1896 ista usoda doletela še dva otroka, je to pritegnilo pozornost rudniškega zdravnika.⁶³ Ž zdravniškim priporočilom je nato rudarska družina lahko prišla do boljšega rudniškega stanovanja.

Pri dodeljevanju rudniških stanovanj je bil gotovo prisoten tudi subjektivni dejavnik. Ker je bilo v Idriji delavsko gibanje močno zastopano in so na primer najbolj zagrizeni ob praznikih na okna postavljali podobe Marxa, Engelsa in avstrijskih socialdemokratskih voditeljev,⁶⁴ je lahko pretirano aktivno udeleževanje na področju delavskega organiziranja ali odklanjanje verskega prepričanja negativno vplivalo na možnosti posameznika za pridobitev stanovanja. Dogajalo se je tudi, da je na posameznikove možnosti vplivala protekcijska uglednejšega trgovca ali obrtnika, neki rudniški uradnik pa naj bi kot kriterij za dodelitev stanovanja iz osebnih razlogov upošteval celo mladost in privlačnost rudarskih zakonskih žena.⁶⁵

Družine so si v večstanovanjskih rudniških blokih delile zadolžitve, med katere sta spadala predvsem čiščenje skupnih prostorov in praznjenje greznic skupnih stranišč. Hodnike so pometali dnevno in se pri tem izmenjevali, podobno, le v daljših časovnih intervalih, pa so ribali stranišča. Greznice so praznili približno na vsake tri mesece, zbrano vsebino pa so uporabljali za gnojenje vrtov. Eden od prebivalcev

prhavza je bil *hausmajster* – hišnik, ki pa kljub svoji funkciji ni imel ugodnosti pri najemninu.⁶⁶

Notranjost rudarskega domovanja

Oprema delavskih stanovanj je bila v Idriji, kakor je bilo za delavski sloj splošno značilno, skromna. Način opremljanja domovanj so rudarske družine iz idrijskih rudarskih hiš prenesle v *prhavze*, s to razliko, da so bila navadno stanovanja v stanovanjskih blokih prostornejša in so lahko družine svoj pohištveni inventar popolnile, če so za to imele sredstva. Razen v najstarejšem *prhavzu* na Brusovšu iz leta 1872, kjer so delavci živeli v dvosobnih stanovanjih, so bila v Idriji delavska stanovanja v blokih trisobna. Zaradi uvajanja štedilnikov, ki so znatno prispevali k dvigu kakovosti bivanja, je lahko kuhinja v *prhavzih* postala glavni dnevni prostor. Ob štedilniku sta bili navadno postavljeni *kišta* – zaboj za drva – in delovna miza za gospodinjo. Jedilna miza, ki je najpogosteje stala pod oknom, je bila navadno premajhna, da bi vsi družinski člani obedovali skupaj. Omara za živila s policami, predali in ključavnico je lahko bila v kuhinji ali pa so jo postavili kar na hodnik *prhavza*. Kuhinja je ponoči služila tudi za prenočevanje številnih družinskih članov.⁶⁷

⁶³ Zapisnik F. Šarf (SEM, 1974), zv. 6., str. 85–86. Pričevanje Pepce Vončina.

⁶⁴ Filipič, *Idrija*, str. 51.

⁶⁵ Šarf, *Stanovanjska kultura*, str. 22.

⁶⁶ Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 98. Pričevanje Ivana Gantarja.

⁶⁷ Šarf, *Stanovanjska kultura*, str. 26. Tudi v: Zapisnik F. Šarf (SEM, 1974), zv. 6., str. 73, 74. Pričevanje Antona Jereba.

Iz kuhinje se je kurilo v peč, ki je ogrevala večjo sobo – *hišo*. Tudi v *prhavzih* se je ohranila značilna manjša peč, okrog katere, za razliko od kmečkih domovanj, ni bilo klopi, temveč so k njej postavili lesono skrinjo in stol. Miza v *hiši* ni stala v kotu nasproti peči, kakor je bilo v navadi v kmečkih hišah, temveč na sredi druge polovice prostora. Nizke in visoke omare so se pri delavskih družinah praviloma pojavile šele v letih pred prvo svetovno vojno. V *kamri* so v delavskih blokih največkrat le prenočevali.⁶⁸

Svojevrsten izziv za številne rudarske družine je bilo zagotoviti dovolj prostora za prenočevanje vseh družinskih članov. Poleg *hiše* in *kamre* so za prenočevanje uporabljali tudi kuhinjo, kjer so imele nekatere družine postavljeno posteljo. Zanimivo je, da so tudi najštevilnejše družine imele v lasti zgolj dve ali tri postelje in so njihovo število povečale šele ob preselitvi v *prhavz*, saj so bila stanovanja v zasebnih hišah velikokrat premajhna za postavitev večjega števila kosov pohištva, tudi če si je družina to lahko privoščila. Razširjena je bila še uporaba *amajšnc* – rjuh, napolnjenih s koruznim ličkanjem, ki so jih zjutraj lahko pospravili in s tem pridobili nekaj prostora. Mlajši člani so prenočevali na skrinjah, v *ladlicih* – predalih, pospravljenih pod posteljo –, na kanapejih ali stoli, v zimskih mesecih pa je bilo za prenočevanje priljubljeno mesto pod pečjo. V poletnih mesecih se je predvsem mlajši moški del družine ponoči preselil v drvarnice ob blokih.⁶⁹

Kot idrijska posebnost se je ravno v času gradnje prvih *prhavzov* pojavil kanape, ki se je med rudarskimi družinami hitro uveljavil kot nepogrešljiv kos pohištva. Šlo je za bidermajersko klop z naslonjali na treh straneh iz stanovanj bogatejših meščanskih družin, ki so jo ob menjavi zastarelega inventarja od njih prevzeli rudarji. Rudarske žene so si ga lahko prislužile z delom pri bogatejših družinah ali pa so ga v poenostavljeni obliki dali izdelati mizarjem.⁷⁰ S prilagoditvijo naslonjala so dali temu kosu pohištva znak lokalne posebnosti.⁷¹ Kanape je bil postavljen k steni ob jedilni mizi in je tako služil kot sedež ob prehranjevanju, uporabljan pa je bil tudi za počitek. Ponoči so ga obrnili proti steni in tako ustvarili varno ležišče za manjšega otroka.

Utilitarnost, ki se je na delavski arhitekturi kazala na zunanosti, je bila značilna tudi za okraševanje notranjosti stanovanj. *Bohkov* kot, ki ga v rudarskih domovanjih niso poznali, je nadomeščal na nizko omaro postavljen *šturc* – s steklenim pokrovom pokrit nabožni kipec. Po stenah so visele slike z nabožno vsebino in družinske fotografije, ki so jih uokvirjali v značilne umetelno rezljane okvirje.⁷² Izraz velike ročne spretnosti nekaterih Idrijčanov so bili tudi *fuglavži* – ptič-

Rudar s pticami na Brusovšu, 1976 (fototeka SEM).

je kletke, ki jih je bilo pred dobrim stoletjem mogoče najti v veliki večini rudarskih stanovanj. Gojenju ptic v stanovanjih so rudarji namenjali veliko pozornosti in časa. Za hranjenje ptic pevk so po gozdovih zbirali mravljinčja jajčeca in različna semena ter v posebnih posodah pod pečjo gojili črve. Ptice so hranili tudi z govedino, ki je bila že za družine redkost na jedilniku. Pri najbolj strastnih ptičarjih, ki so imeli v stanovanju več deset ptic pevk, se je lahko zgodilo, da je šla vsa govedina iz nedeljske juhe za ptičjo hrano. Mnogokrat so rudarji svojo najljubšo ptico pevko nagačili in tako nanjo ohranili trajnejši spomin.⁷³

Oskrba delavskih blokov z vodo se v času pred drugo svetovno vojno ni razlikovala od tiste pri idrijskih rudarskih hišah. Vodo so morali denimo v *prhavzih* na Prejnuti, vse dokler niso leta 1958 v bloke napeljali vodovoda, zajemati v bližnjih vodnjakih. Dve leti pred tem je vsako stanovanje v istem bloku dobilo tudi lastno stranišče, medtem ko sta si ga prej delili po dve družini. Franciška Žust, ki je leta 1970 postregla s temi podatki, je še omenila, da v kratkem v stanovanjih pričakujejo še položitev parketa.⁷⁴ Idrijski *prhavzi* so, za razliko od idrijskih rudarskih hiš, ki jih je v Idriji mogoče najti le še peščico, danes skoraj v celoti ohranjeni v svoji izvirni podobi. Tvorijo pomemben del rudarske dediščine mesta, ki je globalno priznanje dobila z vpisom na Unescov Seznam svetovne kulturne dediščine. Tako so idrijski *prhavzi* še vedno živ spomenik generacijam idrijskih knapov, ki so skozi stoletja sooblikovali kulturo živega srebra, danes dediščino vsega človeštva.

⁶⁸ Šarf, Stanovanjska kultura, str. 25–26.

⁶⁹ Prav tam, str. 24.

⁷⁰ Prav tam.

⁷¹ Šarf, Rudarska hiša, str. 15.

⁷² Makarovič, Likovno obzorje, str. 48.

⁷³ Šarf, Stanovanjska kultura, str. 29.

⁷⁴ Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 6., str. 51–52. Pričevanje Franciške Žust.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

SEM – Slovenski etnografski muzej

- Zapisnik F. Šarf (SEM, 1969), zv. 1., str. 29. Pričevanje Jožefe Vončina.
Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 51–52. Pričevanje Franciške Žust.
Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 88. Pričevanje Katarine Kenda.
Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 98. Pričevanje Ivana Gantarja.
Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 101–103, 105. Pričevanje Marije Bevk.
Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 108–109. Pričevanje Albine Jurjavčič.
Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 111. Pričevanje Albine Jurjavčič.
Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 111–112. Pričevanje Albine Jurjavčič.
Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 114–115. Pričevanje Albine Jurjavčič.
Zapisnik F. Šarf (SEM, 1970), zv. 1., str. 114–115. Pričevanje Franciške Žust.
Zapisnik F. Šarf (SEM, 1974), zv. 6., str. 73, 74. Pričevanje Antona Jereba.
Zapisnik F. Šarf (SEM, 1974), zv. 6., str. 85–86. Pričevanje Pepce Vončina.

ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana – enota Idrija
SI_ZAL_IDR/0055, Rudnik živega srebra.

LITERATURA

- Arko, Mihael: *Zgodovina Idrije*. Gorica: Katoliška knjigarna, 1931.
Baš, Angelos: Delavski dohodki in kupna moč. *Idrijski razgledi* XX, 1975, str. 3–7.
Baš, Franjo: Rudarska hiša v Idriji. *Slovenski etnograf* X, 1957, str. 29–48.
Čar, Jože: Tehniška zgodovina rudnika. *Idrijska obzorja: pet stoletij rudnika in mesta* (ur. Samo Bevk et al.). Idrija: Mestni muzej, 1993, str. 65–71.
Filipič, Janez: *Idrija in njeni spomeniki sakralne umetnosti*. Idrija: Župnijski urad, 1979.
Kalšek, Miran, Vito Hazler in Jurij Kolenc: *Delavske kolonije v Revirjih*. Trbovlje: Revirski muzej ljudske revolucije, 1984.
Kavčič, Janez: Pet stoletij rudnika živega srebra in mesta Idrije. *Idrijska obzorja: pet stoletij rudnika in mesta* (ur. Samo Bevk et al.). Idrija: Mestni muzej, 1993, str. 15–27.
Lazarini, Franci in Igor Sapač: *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Muzej za arhitekturo in oblikovanje (MAO); Fakulteta za arhitekturo (FA), 2015.

- Makarovič, Gorazd: Likovno obzorje. *Idrijski razgledi* XX, 1975, str. 42–52.
Mohorič, Ivan: *Rudnik živega srebra v Idriji: zgodovinski prikaz nastanka, razvoja in dela: 1490–1960*. Idrija: Mestni muzej, 1960.
Schwertner, Johann et al.: *Delavska stanovanja in območja naselij 1750–1950*. Maria Saal: Arbeitsgemeinschaft Alpen-Adria, Projektgruppe Historische Zentren, 2011.
Slovenska novejša zgodovina 1: od programa Zedinjenja Slovenije do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992 (ur. Jasna Fischer et al.). Ljubljana: Mladinska knjiga; Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
Snoj, Marko: *Slovenski etimološki slovar*, spletni dostop na www.fran.si.
Šarf, Fanči: Rudarska hiša in oprema stanovanj ob prelomu stoletja. *Idrijski razgledi* XX, 1975, str. 8–16.
Šarf, Fanči: Stanovanjska kultura idrijskih rudarjev ob prelomu stoletja. *Slovenski etnograf* XXVII/XXVIII, 1976, str. 7–34.
Terpin, Rafael: Od sv. Križa do Žorža. *Idrijski razgledi* LIV, 2009, str. 10–30.
Verbič, Marija: Naselbina do konca 16. stoletja. *Idrijska obzorja: pet stoletij rudnika in mesta* (ur. Samo Bevk et al.). Idrija: Mestni muzej, 1993, str. 29–43.

SUMMARY

**“We looked forward to living in prhavz.”
A survey of the building history and residential culture of miners’ blocks of flats in Idrija**

The mercury mining industry attracted miners to the Idrija basin ever since this precious metal was discovered at the end of the fifteenth century. The growth of Idrija’s mine into one of the major producers of mercury in the world signified that Idrija had successfully maintained its centuries-long mining tradition. Large numbers of workers that migrated to the basin from near and far resided in multi-family homes. Until the last quarter of the nineteenth century, the predominant type of housing was the so-called Idrija miners’ homes. Most of them were wooden, multi-storey buildings standing on steep slopes surrounding the city centre. They were privately owned by miners and partly intended to rent out. Since the flats in these buildings were often of inferior quality and too small to adequately accommodate large miners’ families, many inhabitants of

Idrija lived in extremely poor conditions, which were further aggravated by complex landlord-tenant relationships, with tenants being obliged not only to pay rent but also to help their landlords with various tasks and hold them in courteous regard.

In 1872, the Idrija Mercury Mine interfered with this unique private housing monopoly by constructing the first workers' block of flats. In the decades leading up to 1932, the company built several relatively complex colonies (Brusovše, Prejnuta, Cegovnica, and Grapa) and a few individual blocks to provide at least a partial solution to the housing problem. Miners' blocks of flats, called *prhavzi* in the local dialect, were built of stone and brick. Apart from improved fire safety, the miners' blocks also ensured healthier living conditions. The acquisition of a flat brought a great relief to miners' families by releasing them from unwritten obligations to private homeowners. The new flats were airier and lighter,

enabling workers to fill their bare rooms with more pieces of furniture, as well as more spacious. However, the most important improvement perhaps was the possibility to fit a greater number of beds, given that many families faced challenging sleeping conditions. In congruence to the rule that only families with at least four children were entitled to a flat in *prhavz*, the mine provided for the planned growth of some families to improve their chances of obtaining one. As a result, even the miners' flats would often become overcrowded.

Cramped conditions notwithstanding, by constructing blocks of flats, the mine managed to somewhat alleviate the housing problem in Idrija. *Prhavzi* have to date largely preserved their original appearance and still continue to serve as residential buildings. They are part of a rich legacy of Idrija's centuries-old mercury culture and hence an integral part of world cultural heritage.